

НЕКИ ПРОБЛЕМИ ПОЧЕТНИХ ОДБРАНБЕНИХ ОПЕРАЦИЈА

Анализа проблема одбранбених операција у почетном периоду рата захтева низ чланака, јер су многа питања таквог значаја и толико интересантна да по својој актуелности и обимности чине засебне теме. Будући да се овога пута ограничавамо *само на нека* од њих, то је осврт на операције Пољске, Совјетске, и армија западних савезника делимичан и фрагментаран. Свакако да грешке поменутих армија о којима ће бити речи нису биле једине, па чак ни најутицајније на развој догађаја на европском ратишту 1939 — 1941 године.

Иако се велики део текста односи на Други светски рат, при избору питања руководили смо се актуелним потребама и покушали да индиректним путем укажемо на нека битна питања припреме и вођења одбранбених операција стратегиског значаја у почетној фази евентуалног будућег рата. Руководили смо се претпоставком аналогичности и континуитета имајући у виду настале промене, првенствено материјалне услове новог рата, полазећи од тога да је ратна техника била и остала један од најутицајнијих фактора на развој војне мисли и праксе. Због тога, закључци о проблемима почетних одбранбених операција прошлог рата не само што важе, већ су још више акцентирани, за почетни период будућег рата.

Операције из завршног периода претходног рата увек су, по својој физиономији, ближе онима будућег рата него што су то операције из почетног периода претходног рата. Међутим, овде је реч о питањима која су везана искључиво за почетни период рата. Овде нећемо говорити о проблемима и физиономији операција будућег рата уопште, већ само о неким проблемима почетних одбранбених операција, при чему се свакако имају у виду и промене које су настале у физиономији операција у току прошлог рата, и то пре свега нападних.

Неопходно је учинити још једну напомену, а та је да смо првенствено имали у виду мале земље. Наиме, покушали смо да укажемо баш на оне проблеме и на путеве решавања тих проблема који су од интереса за земље које ће водити општенародни рат, а које ће општим односом снага, првенствено због техничке инфериорности, бити приносиљене на стратегиску дефанзиву. Однос стратегиске дефанзиве и стратегиске офанзиве, као и целисходност стратегиске дефанзиве за велике земље које располажу борбеним средствима истог квалитета и могућности као и агресор, питања су посебног разматрања.

КОРДОНСКИ РАСПОРЕД НА ГРАНИЧНОМ ФРОНТУ И РЕЗЕРВЕ

У прошлом рату готово код свих земаља се испољила нереална тежња одбране граничних фронтова главним снагама, без обзира на њихову дужину, могућност одбране, облик, рељеф, као и друге оперативно-стратетиске услове.

Пољска Врховна команда је у марту 1939 године усвојила одбранбени стратетиски план којим је, углавном, предвиђено да главне снаге најупорније бране гранични фронт ради заштите националног богатства и највећег дела становништва.¹⁾ Тиме је главнина пољских оружаних снага, истурена на гранични фронт, била подметнута обухватном дејству агресора са колосалне кружне основице. Пољска армија се нашла у кордонском, плитком распореду развучена на око 1600 км фронта, без израженог тежишта, на просторији идеалној за употребу крупних оклопних јединица, са великим бројем осетљивих стратетиских и оперативних праваца који концентрично изводе у дубину националне територије. Она је била класична пешадиска армија, слабо наоружана, без моторизације и авијације, а имала је претензије да се класичном фронталном одбраном, заснованом на искуствима Првог светског рата, супротстави немачкој, тада најмодерније наоружаној армији света, која је располагала крупним оклопним формацијама и снажном бомбардерском авијацијом. Пасивне методе фронталног ратовања, засноване на могућности и темпу пешака, нису могле бити задовољавајуће решење нити су могле обезбедити повољан исход рата.

Кад су немачке снаге пробиле пољски фронт и то главним снагама на спојевима пољских армија и изразиле тежњу обухватног маневра, пољске снаге су отпочеле нагло повлачење једновремено на свим фронтovima, у циљу скраћења фронта, на дубину од око 100 км и више. Ово једновремено повлачење свих снага створило је немачким оклопним и моторизованим јединицама могућност престизања, пресецања, окружења и уништења пољских пешадиских и коњичких снага на отвореном земљишту, у покрету и хаосу који је уследио у таквој ситуацији и под ударом немачке авијације. Због брзог темпа наступања немачких снага, покушаји пољске Врховне команде у погледу извлачења својих снага, организовања узастопних линија и формирања нових снага у дубини, нису успели.

Основна идеја ратног плана ВК бивше југословенске војске („Р-41“) била је одбрана на свим фронтovima осим на Албанском. Под притиском противничких снага требало је са свих фронтова извршити отступање — повлачење према југу у Грчку, где са Грцима образовати заједнички фронт на Балкану. Сходно томе требало је да се југословенска војска развије и према свим граничним фронтovima са 28 пешадиских и 3 коњичке дивизије и 15 одреда, са стратетиском резервом од свега 4 дивизије. Распоред је био типично кордонски на фронту

¹⁾ Robert Jars, La campagne de Pologne (septembre 1939), Payot, Paris, 1949.

зрачне дужине од око 1.705 км (без Албаније), са slabим и развученим резервама, које су чиниле свега 1/8 укупних југословенских снага.²⁾

Немци су успели да у операцијама на граничном фронту разбију и већим делом униште совјетске снаге Централног фронта које су се, услед погрешног груписања близу саме границе, просто подметнуле силовитом и изненадном удару немачких оклопних јединица. Ефект првог, почетног удара није се нигде на Источном фронту осетио као за првих месец дана рата на централном, главном стратегиском правцу. Опкољавања код Бјалистока, Минска, Смоленска, Рослава и Гомела довела су до осетних совјетских губитака.

На московском правцу Совјети су применили систем тзв. „живих бедема“³⁾, који су по свему судећи били израз нужде, што, јасно, не значи да је то било једино и најбоље решење.⁴⁾

Снаге нападнутих земаља нашле су се у фронталном, кордонском и плитком распореду, развучене на широким фронтovima и подметнуте обухватној основици нападачевих оклопних снага. Овакав распоред је само пожељан за нападача. Он је омогућио онако брзе и велике успехе немачких оклопних јединица, ангажованих у првом ешелону при пробоју граничних фронтава.

²⁾ Војно-историски институт ЈНА, Други светски рат, Књига I, Београд, 1957.

³⁾ Под појмом „живих бедема“ подразумевају се снаге намерно остављене у окружењима на *неприпремљеном земљишту у организацијско-фортификацијском погледу*, са задатком да вежу основне снаге нападача ради успоравања његовог наступања и стварања услова за пристизање на фронт нових јединица и организовање одбранбених линија у дубини. Појам се односи искључиво на совјетске снаге остављене у окружењима на централном стратегиском правцу.

⁴⁾ О целисходности „живих бедема“ постоје различита гледишта. По једном од њих то је била груба грешка совјетског војног руководства, те се сматра да су жртве биле далеко изнад резултата и да су се чак већи успеси могли постићи рационалнијом, првенствено офанзивном употребом ових снага и њиховим ангажовањем за дејства позади фронта. Друго мишљење, које претендује на познавање конкретних услова, тврди да је метод „живих бедема“ био једина позитивна алтернатива у датим условима и стању оперативно-стратегиске ситуације на московском правцу.

Било како било, чињеница је да су Совјети на том правцу, мада су претрпели огромне губитке у људству и материјалу, успели да константно успоравају темпо наступања немачких оклопних снага и да немачку ударну песницу расплину, да ломљењем и извртањем линије фронта уносе наред у прецизне немачке планове који се више нису одвијали по плану ратних игара као што им је то успело на Западу и у Пољској. Коначно Немци су код Смоленска били заустављени. Начин борбе који су Совјети применили био је изненађење за Немце. Дотада, а на основу искуства из Првог светског рата, сматрало се да је за окружење и уништење окружених снага довољно пресећи комуникације и одвојити снаге од њихових база и резерви. Међутим, „живи бедеми“ нису се предавали кад су им комуникације биле пресечене, они су настављали борбу у окружењу или су вршили и офанзивна дејства у правцу фронта или у позадину. Нападач је био присиљен да за њихово уништење ангажује главнину намењену за продор у дубину, а то је значило зауставити се, извршити прегрупацију и извести операцију потпуног окружења, расечања и дробљења окружених снага на делове ради уништења. У крајњој линији то је значило изгубити време, а за то време бранилац је добијао на времену за мобилизацију и довођење нових, свежих јединица из дубине. Упоредо са слабљењем снаге нападача јачала је снага браниоца, а то су већ тада били знаци да ће стратегиска иницијатива прећи на страну браниоца.

Последица плитког, кордонског распореда била је катастрофална за браниоца, не само на једном делу, већ најчешће на читавом фронту. Пошто би нападач успео да пробије фронт на главном или на два правца дејства, што је релативно лако чинио, долазило је до коначног сламања одбранбених организација на читавом фронту. Релативно стабилним деловима претила је опасност обухвата, окружења и због тога је најчешће долазило до једновременог повлачења читавог фронта. Неорганизованост и хаос у повлачењу били су логична последица неприпремљености за такве ситуације, с једне, као и таквог темпа наступања нападачевих брзопокретних снага које је потпуно онемогућило правовремено и организовано повлачење тромих, пешадиских јединица браниоца, с друге стране. Ове пешадиске масе, дигнуте из својих ровова и других фортификациских објеката, биле су најчешће окружене или на други начин избачене из дејства, на отвореном простору, још у покрету, на закрченим путевима, и нису ни стизале да поседну и организују нове положаје у дубини.

Кордонски плитак распоред није више одговарао физиономији почетних нападних операција, условљеној степеном развоја и могућностима ратне технике у првом реду оклопних јединица и авијације. У Првом светском рату је највећи домет артиљерије био до 15.600 метара (не рачунајући „Дебелу Берту“ која је имала домет 120 км), а дубина појаса захваћена дејством наоружања КоВ била је свега 30 км. Највећи тактички радијус дејства авијације, при крају рата, био је свега 400 км, што значи да је дејством авијације могао бити обухваћен појас дубине до 750 км под претпоставком да су аеродроми на удаљењу до 25 км од линије фронта. С обзиром да тада још није било ваздушнодесантних јединица, тј. „вертикалног маневра“, реално је истовремено могао бити захваћен дејством појас до највише 30 км дубине. Међутим, у Другом светском рату највећи домет артиљерије био је 22.500 метара, што значи да је дубина појаса захваћеног дејством наоружања КоВ била око 40 км. Највећи тактички радијус дејства авијације био је на почетку рата 1.000 — 2.000 км, што значи да је дејством авијације могао бити обухваћен појас дубине до 3.940 км, под претпоставком да су аеродроми на удаљењу до 30 км од линије фронта. У то време постојале су и ваздушнодесантне јединице, чија намена и вежбе у току мира нису биле непознаница за одговорне војне кругове било које земље. При таквом стању ствари, солидна анализа свих одговарајућих фактора могла је указати да ће се Други светски рат разликовати од Првог и по томе што ће операцијама КоВ једновремено бити захваћен много дубљи земљишни појас од онога из претходног рата. Почетни период Другог светског рата показао је да је тај појас био по 100 км са сваке стране фронта, тј. укупно 200 км. Из тога следи логичан закључак да је бранилац морао тим захтевима прилагодити и свој оперативно-стратешки распоред, односно његову дубину, која је, како видимо, морала бити бар 100 км рачунајући од граничног фронта. Кордонски распоред који су извршиле готово све, или све нападнуте земље у Другом светском рату био је слика распореда из Првог, а то је баш и одговарало нападачу јер му

је створило идеалне услове за брзо цепање фронта ударима крупних оклопних формација на изабраним правцима. Тиме је *главнина снага браниоца била одмах, у првим тренуцима рата, изложена не само једновременом удару авијације и КоВ већ и саме КоВ нападача*, а рат је тек почео и то рат за који се унапред могло знати да ће дуго трајати и да ће победа припасти ономе ко сачува више снага способних да у одговарајућем моменту преузму иницијативу и нанесу последњи удар снагама противника.

Кордонски распоред, као последица званичних коноцепција одбране земље, условио је у прошлом рату да су се браниочеве снаге нашле без јаких оперативних, а у првом реду стратешких резерви, које су често биле подељене у више група и развучене дуж фронта.⁵⁾ Распоредом снага по дубини није се изражавало тежиште браниоца већ се то чинило додељивањем ужих фронтова појединим дивизијама на важнијим операциским правцима. Тиме је одбрана била осуђена на потпуну пасивност. Због тога нису могле ни бити искоришћене повољне могућности за наношење снажних противудара на дугачке изложене бокове немачких клинова, који нису увек били заштићени с обзиром на немогућност немачких пешадиских дивизија да временски следе оклопне јединице (Запад, СССР).

Недовољне стратешке па и оперативне резерве биле су, код свих земаља, без изузетка, један од основних недостатака распореда браниоцевих снага. Пасивност браниоца која се испољила код свих, изузев код Совјета, била је последица таквог распореда, односно таква распоред је био реализација схватања браниоца о физиономији операција и рата у целини, као и о улози и начину извођења одбране у датим условима наоружања, доктрине нападача, организациско-формациских решења итд. Због тога је нападач после пробоја граничног фронта брзо упадао у празан оперативни простор и што је дубље продирао, то је повећавао темпо наступања. Бранилац није имао такве резерве које би биле у стању да на време организују и поседну положаје по дубини, на којима би се пружио иоле солиднији и дужи отпор, а још мање за активна дејства, као незаменљив услов стабилизације фронта и незаменљив начин борбе за преотимање иницијативе, већ је једва успевао да затвара најопасније бреше у свом борбеном распореду. Једино су Совјети, упоредо са вођењем одбранених, изводили и офанзивне операције у виду тактичких и оперативних противнапада,

⁵⁾ У резерви врховног команданта француских оружаних снага налазило се само 8, а у резерви команданта Североисточног фронта 10 дивизија, тј. укупно 18 дивизија или $\frac{1}{6}$ француско-енглеских снага (Војно-историски институт ЈНА, цитирано дело).

Исто тако команданти тактичких јединица, да би обезбедили непрекидну ватру испред предњег краја, смањили су тактичке резерве. *Према томе, ни у стратегији ни у тактици није довољно схваћен значај маневра резервама као и неопходност дубоке и динамичне одбране.* Према подацима којима се досада располаже, ни Совјети нису имали јачих оперативних ни стратешких резерви, а и оне које су имали биле су развучене дуж фронта који је износио 1.200, односно 2.500 км рачунајући совјетско-фински фронт.

Стратешка резерва југословенске војске од свега 4 пд била је недовољна, а њен распоред чинио ју је безначајном.

односно противудара, па и снажних противофанзива које су, поред осталог, омогућиле мобилизацију и довлачење на фронт нових, свежих јединица.

У том погледу почетни период прошлог рата дао је драгоцену искуства, чије би занемаривање у припремама за евентуалан будући рат значило учинити још пресуднију грешку од оне коју су учиниле многе земље припремајући се за Други светски рат. Данас, за ратно ваздухопловство са тактичким радијусом до 7.000 км, а долетом до 18.000 км, крупне ваздушнодесантне јединице које располажу транспортном авијацијом долета до 8.500 км, интерконтиненталне балистичке пројектиле домета до 20.000 км, ратну морнарицу на атомски погон, са средствима која освајају космички простор и вештачким сателитима, нема недостижне тачке ни на једној хемисфери земљине кугле. Развој ратне технике достигао је такав степен, како по разорној моћи тако и по домету, да би евентуалан будући рат био већ у самом почетку неограничених размера на копну, у ваздуху и на мору. Већ ова чињеница указује да би читава државна територија, већ првог дана рата, била право бојиште, поприште операција, без икакве дубоке и мирне позадине класичног типа. С правом се претпоставља да би објекти дејства ваздушнодесантних јединица били на већој дубини од оних из Другог светског рата, који су се већ првог дана рата налазили на удаљењу и до 100 км од граничног фронта. Из појединих војних публикација може се закључити да ће се ваздушни десанти у будућем рату употребљавати у маси на дубини и до 200 км од линије фронта. Њихова јачина цени се и до 4 дивизије које би биле спуштене на просторију величине до 200 км². Док су у прошлом рату ваздушни десанти имали углавном као првенствени задатак држање извесних објеката до пристизања снага с фронта, данас се, међутим, предвиђа да ће њихова основна намена бити развијање офанзивних операција великог степена ка фронту и у оперативном садејству са снагама на фронту или, пак, вођење самосталних операција у дубини непријатељеве територије. Ако за момент апстрахујемо остале битне карактеристике будућег рата, долазимо до закључка да би дубина почетног стратезиског одбранбеног распореда морала бити око 200 км. Међутим, данас се с правом предвиђа да ће просечан дневни темпо наступања нападача бити већи од онога из прошлог рата. Наиме, тада је агресор у првим данима рата обезбеђивао просечан дневни темпо наступања од 30 — 60 км⁶), а за будући рат претпоставља се да би износио и до 100 км. То практично значи да би агресор, на појединим правцима подесним за развој и употребу своје надмоћније технике, већ за два дана рата успео пробити читаву дубину стратезиског распореда браниоца. Полазећи од такве претпоставке, а имајући у виду и отежаност брзог маневра и померања снага по дубини од стране браниоца при

⁶) Просечан дневни темпо наступања немачких оклопних јединица био је: у Пољској око 30 км; у Југославији око 40 км; на Западу у току прве недеље 45, после пробоја на Мези од 40—100 км, а после пробоја на Соми и Ени око 50 км; у Совјетском Савезу у прва три дана око 66, у прва 24 дана око 33, а у првих седамдесет дана око 10 км.

нападачевој превласти у ваздуху, уништењу саобраћаја итд., долазимо до прихватљивог закључка да би дубина почетног стратегиског одбраненог распореда морала бити преко 200 км. Логичност закључка је утолико већа уколико је реч о земљама неповољног оперативно-стратегиског положаја условљеног географским положајем и протезањем граничног фронта. Почетним стратегиским распоредом оружане снага релативно малих земаља, које ће водити општенародни рат, да би се парирало могућностима савременог напада агресора, требало би омогућити истовремену одбрану земље на целој дубини државне територије. Практично то би значило да бранилац својим распоредом прекрива читаву националну територију и то не само на почетку већ и у току целог рата, без обзира на линију фронта. На тај начин би борбени распоред нападача био на целој дубини измешан и испретуран једним делом борбеног распореда браниоца и то оним који има офанзивну улогу. У таквим условима нападач би био лишен многих познатих преимућстава које има ако води рат, чија је основна карактеристика постојање класичних фронта и сигурне позадине. Раније се говорило о цепању само браниоцевог борбеног распореда, а у будућем рату бранилац ће, подразумевајући ту земље које ће водити општенародни рат, већ самим својим распоредом снага на читавој државној територији поцепати и испретурати цео нападни борбени распоред агресора.

Само ових неколико напомена довољно је да се схвати да кордонски плитки распоред спада у историју, да више није одговарао ни физиономији Другог светског рата и да су се основни фактори који су утицали на то данас још више развили на линији која такав распоред чини депласираним.

При усвајању плана оперативно-стратегиског распореда, чија је битна карактеристика била кордонски распоред главних снага на граничном појасу, неке земље су се руководиле више политичким и економским⁷⁾, а мање војним обзирима, који су у конкретним случајевима били у супротности са првима, али истовремено важнији и требало је да буду одлучујући. Наиме, полазило се од тога да би напуштање једног дела националне територије, економски најбогатијег и најгушће насељеног, без одлучних борби, веома негативно утицало на борбени морал војске и морал нације као целине. Тај елемент није свакако, за потцењивање, али је још битније утврдити шта је у крајњој линији корисније, односно шта је могућно и какви се крајњи резултати постижу сваким од датих могућних решења. Међутим, главне снаге постављене да бране гранични фронт нису биле у стању да онемогуће нападача да пробије фронт и окупира те најбогатије делове националне територије. Штавише, оне су биле уништене у тим борбама и нападач је по упаду у празан оперативни простор био у стању да ра-

⁷⁾ Пољска индустрија, најбогатије покрајине и већина становника налазили су се у западном делу државе, у непосредној близини немачке границе и било би тешко, како се то каже у образложењу давог плана, донети такву одлуку којом би се те најбогатије и најнасељеније покрајине препустиле окупацији без отсудне борбе, јер би се то негативно одразило на морал нације у целини.

звије још већи темпо наступања јер више није било реалне снаге да му се супротстави, после чега је убрзо уследила и капитулација земље. Морал војске и нације био је потресен још више тиме што је главнина војске била уништена у првим борбама, а даљњи продор у унутрашњост територије није имао ко да спречи. Овде се очито жртвовала целина да би се спасао део, а у пракси је немогућно спасти део по цену жртвовања целине. Речено је да напуштање дела територије без јачих борби може негативно деловати на морал нације. Али, нација се спрема за рат у току мира, те поред осталог треба је припремити и у овом погледу. *Још у миру сваком грађанину треба дати на знање да у одговарајућим ратним условима није искључена могућност неприхватања одлучујућих борби на једном делу територије, где нападачева техничка надмоћност може доћи до пуног изражаја и где ће нападач баш због тога и настојати да наметне одлучујуће операције.* Ово ниуком случају не значи да се препоручује напуштање националне територије без борбе; напротив, то значи да агресора треба жестоко тући и наносити му максималне губитке, али не подметањем главних снага под његове ударе који су најснажнији у тој фази рата, већ вођењем еластичне одбране комбиноване са активним дејствима дела снага нарочито из позадине у леђа и бок наступајућих непријатељских снага уз широку примену рушења и запречавања свих врста.

Неке земље, при усвајању оперативно-стратеског распореда којим се предвиђала одбрана граничног фронта главним снагама, руководиле су се принципом да се национална одбрана има сматрати делом општег плана савезничких земаља за одбрану од заједничког агресора. При усвајању одбранбеног стратеског плана пољска Врховна команда, на пример, руководила се претпоставком да ће се питање одбране Пољске решити у непосредној вези и истовремено са савезничком офанзивом на Западу, те да ће главнина немачких снага бити ангажована не у Пољској него на Западу. Дакле, база пољског одбранбеног стратеског плана била је, *послужимо се данашњим термином, блоковска стратегија, а не сопствене могућности и услови.* При томе су занемарене властите могућности и конкретни услови дате земље и полазило се од претпоставки шта ће и шта су у стању да учине савезничке земље у моменту напада агресора на ову земљу. Последица је била прихватање таквог решења и давање таквих задатака властитим снагама које ове очито нису могле да изврше, мада су тога били свесни и творци самог плана. Практика је показала да су претпоставке биле нереалне. Последице су биле веома тешке, неправљиве. *Никако не мислимо да не треба имати у виду планове и могућности савезника и да не треба координирати дејство националних снага; напротив, то је итекако пожељно.*⁸⁾ *Међутим, пресудан елемент*

⁸⁾ Превремено напуштање белгиских утврђених положаја у граничној зони била је последица немања јединственог и усклађеног плана операција белгиских и савезничких снага. Директна последица је била та што француско-енглеске снаге нису стигле да избију на линију р. Еско — р. Дил — р. Меза, а за те операције било им је потребно, према плану, 8 дана. Последица тога била је, поред осталог, и сусретна борба у којој су савезничке снаге биле у сваком погледу у подређеном положају.

морају бити властити конкретни услови, властите могућности и битни национални интереси, који у крајњој линији не могу бити супротни, а још мање штетни, интересима савезника у целини.

ОСНОВНО ГРУПИСАЊЕ СНАГА И МОГУЋНОСТ ПРЕГРУПИСАВАЊА У ПОЧЕТНОЈ ФАЗИ РАТА

Једна од битних карактеристика одбранбених операција у Првом светском рату била је, поред осталог, и та што је бранилац најчешће успевао да правилно процени и класифицира могућне правце дејства у својој одбранбеној зони, затим да реално предвиди груписање и маневар агресора, те да према томе построји свој борбени распоред, групишући главне снаге и средства на тежишним и главним правцима дејства нападача. Нападач је ређе успевао да постигне изненађење у односу на свој главни правац напада пошто је број правца за извођење великих офанзива био ограничен оскудном железничком мрежом, а железнице су тада биле главном транспортно средство за привлачење снага. Не мање утицајан фактор био је и тај што је борбена техника тога времена била везана за добре путеве, што су географске, хидрографске и друге препреке имале одлучујући утицај на борбена дејства и претстављале значајне тешкоће при њиховом савлађивању. Борбена техника, у пуном смислу речи, робовала је условима земљишта. Маневар, као најснажније средство напада, био је не само условљен већ и диктиран условима земљишта. Дакле, историски фактор је указивао да су у разна времена оружане снаге, различите по својој организацији и техничкој опреми, изводиле операције претежно истим правцима, где су услови земљишта у највећој мери били погодни за вођење борбених дејстава.

Користећи та искуства, а не схватајући битне промене које ће уследити у карактеру борбених дејстава, нарочито офанзивних операција, првенствено с обзиром на нова борбена средства, готово све земље извршиле су у последњем рату погрешно груписање и избор тежишта у почетном стратегиском одбранбеном распореду својих снага. Неадекватан и пресудан значај, при процени могућних правца дејства главних снага агресора, дат је географском и историском фактору. Извршена је чисто географска процена ратишта односно граничних фронтава, јер се пошло од тога да ће главне снаге агресора бити, као увек дотад, каналисане дуж добрих комуникација, преко широких и пространих равница избегавајући мање комуникативно и теже проходно земљиште, хидрографске препреке и друге неповољне земљишне услове.

Међутим, на почетку Другог светског рата, као резултат повећаних могућности ратне технике и транспортних средстава за савлађивање земљишта, а и побољшаних услова обезбеђења борбених дејстава, створени су услови да се промене историски устаљени правци дејства. Наиме, било је могуће пренети главне операције са проходних и комуникативних правца, где је бранилац имао јаче снаге, на тешко приступачно земљиште и тиме, захваљујући изненадности дејства,

постићи значајне и пресудне успехе у почетној фази рата. Немци су у мају 1940 године усмерили главни удар, чији су носилац биле крупне оклопне јединице ангажоване у I ешелону, преко пошумљених, слабо комуникативних и тешко проходних Ардена, а не преко Лијежа и централне Белгије како је то очекивала ВК француских оружаних снага. Тако се на главном стратегском правцу нашло свега 13 француских и 2 белгиске дивизије, тј. само 15% од укупног броја савезничких снага на Западу, и то развучене на широком фронту (дивизија на 15 — 30 км фронта), према 45 односно 70 немачких дивизија. Главнина савезничких снага, коју је сачињавала 61 дивизија, била је распоређена на рурско-бриселском правцу, где су се очекивале главне немачке снаге. Међутим, немачка ВК је на овај правац одредила своје помоћне снаге — свега 30 дивизија.⁹⁾ Груписање савезничких снага на ова два стратегиска правца могућно је објаснити историско-географским фактором. Међутим, немогућно је наћи објашњење шта је руководило ВК француских оружаних снага да за одбрану Мажино линије, где се није очекивао напад главних немачких снага, одреди 59 дивизија (рачунајући и 15 дивизија из стратегиске резерве), што је износило преко 50% од укупног броја француских дивизија. Због оваквог распореда савезничких снага и брзог темпа развоја операција, гро савезничких снага северно и јужно од арденског правца остао је неангажован у време одлучујућих стратегиских операција. У многим војним послератним публикацијама с правом се истиче да су дејства савезничких снага од самог почетка била осуђена на неуспех због погрешног груписања и концентрације трупа у Белгији и због оцене да агресор неће моћи нанети главни удар преко „пошумљеног“ и „тешко проходног“ планинског масива Ардена. Недостатак правца главног удара — теже пролазно ниско планинско земљиште — компензиран је оперативно-стратегиским изненађењем, односом снага по броју и квалитету и успешним садејством тактичких ваздушних десаната и оружаних група пете колоне.

Из основног груписања совјетских снага с правом се закључује да су Совјети очекивали агresiју главних немачких снага преко Украјине, тј. на кијевском а не московском стратегиском правцу. Бар по оном што се до данас зна, на московском правцу према немачким главним снагама јачине 55 дивизија нашле су се совјетске помоћне снаге јачине око 44 дивизије и 9 оклопних бригада, што је са 6 дивизија у стратегиској резерви око Москве износило свега око 32% свих совјетских снага, док се на кијевском правцу према помоћној немачкој групацији јачине од 47 дивизија, нашла главна, најјача совјетска групација јачине 71 дивизије и 18 оклопних бригада што је износило готово 50% свих совјетских снага.¹⁰⁾

⁹⁾ Војно-историски институт ЈНА, Други светски рат, Књига I, Београд, 1957.

¹⁰⁾ Mueller-Hillebrand Burchart, Das Heer 1933—1945, Band II, Verlag von E. S. Mittler und Sohn, Frankfurt/M 1956.

Dr. Otto John, Germany/Ecasher Front 1939—1945, The Army Quarterly, jul 1950.

При изради плана почетног операциског развоја и груписања снага Совјети су се нашли пред тежим проблемом него Савезници на Западу. Због отворених граничних фронтава и мање-више једнаке проходности и комуникативности свих стратемских праваца, анализом географског фактора било је тешко доћи до приближно поузданог закључка којим ће правцем агресор упутити своје главне снаге.

Може се претпоставити да су се Совјети руководили првенствено економским фактором, тј. заштитом најбогатијег дела националне територије, и на њему засновали почетни стратемски распоред својих снага. Вероватно се полазило од тога да ће агресор настојати да се првенствено домогне богате житородне Украјине, индустриског Доњецког базена и петролејских извора у области Бакуа. Како видимо, совјетске претпоставке су се заснивале на важним и реалним факторима, битним националним потребама и потребама самог агресора.

Совјети су, вероватно, при разради плана почетног стратемског распореда својих снага, уочили могућност више варијанти дејства агресора. Анализом битних утицајних фактора могло се доћи до алтернативних, а никако и сигурних закључака. Према томе, било би логично да и почетни стратемски распоред не буде крут већ еластичан да би се парирале евентуалне ситуације које би могле уследити с обзиром на алтернативност закључака до којих се дошло. Међутим, распоред совјетских снага је био крут као да се заснивао на потпуно сигурним закључцима, а стратемске резерве од свега 6 дивизија у ширем рејону Москве чиниле су само део совјетских снага, који као средство у рукама ВК није могао ни по јачини ни по распореду да утиче на развој догађаја ни на једном стратемском правцу.

Логична последица изнетих распореда била је та да је главнина снага браниоца и на Западу и на Истоку у периоду отсудних операција које су изводиле главне нападачеве снаге остала по страни, ван тих дејстава, и у таквом оперативно-стратемском положају да није могла утицати на развој операција на тежишту нападачевих дејстава. Помоћне снаге браниоца, и то пешадиске, развучене на широком фронту, у кордонском распореду, без дубине, нашле су се према главним, и то снажним оклопним снагама нападача, груписаним и ешелонираним на уском фронту и подржаним снажном бомбардерском авијацијом. То је био један од основних узрока брзог развоја ситуације и дотад невиђеног темпа наступања. Операције су се одвијале таквим темпом и на такав начин да главнина браниоцевих снага, затечена на помоћном правцу, не само што није могла утицати на тежиштима операција, већ је била неспособна да спасе саму себе и да се извуче из обухвата или потпуног окружења, јер је нападач дејствовао у облику модерне Кане, а врхови оклопних клинова спајали су се у дубини до 100 па чак и 200 км, обухватајући главнину или знатан део браниоцевих снага.

Покушаји прегруписавања снага браниоца на фронту, у фази почетних офанзивних операција нападача, били су апсолутно безуспе-

шни.¹¹⁾ То је ишло веома споро, снаге су биле за време кретања изложене дејству противника, а незаштићене сопственом авијацијом. Оне су стизале касно и најчешће, или готово никад, нису биле употребљене за оно за шта су биле намењене при доношењу одлуке о прегруписавању, јер се ситуација на критичним секторима фронта мењала веома брзо, неупоредиво брже од кретања снага, углавном пешадиских јединица, које су се прегруписавале. Поред тога, скидање са тренутно мање ангажованих делова фронта вршено је по фазама и сувише опрезно (мада је опрезност овде оправдана), тако да су јединице упућиване по деловима, а ситуација се на угроженим секторима брзо развијала и захтевала је брзе интервенције, што је условило да су снаге употребљаване парцијално и то не за оне сврхе за које су биле намењене ни на оним секторима где се то предвиђало, већ најчешће за затварање појединих бреша или за на брзу руку организован прихват, а веома ретко за активна дејства и то, углавном, тактичког значаја.

Дефанзивне операције Совјетске армије од самог почетка одликовале су се активношћу великог степена и по броју и по снази. Међутим, треба напоменути да су офанзивно дејствовале совјетске снаге које су на фронт пристизале из дубине земље, као и снаге са стратезиског правца о коме се конкретно радило, а никако снаге скинуте с неког другог стратезиског правца. Исто то односи се на офанзивна дејства мањег значаја, на противнападе и противударе, које су такође изводиле јединице са дотичног тактичког односно операциског правца.

Данашња ратна техника достигла је такав степен у могућности савлађивања земљишта да су географске, хидрографске и друге природне препреке још више изгубиле од свог значаја. Далеко смо од тога да негирамо географски фактор. Чињеница је да ће у евентуалном будућем рату пошумљено, слабије комуникативно и теже проходно земљиште бити веома значајан чинилац у рукама браниоца и да ће, под условом да се правилно користи, првенствено бити савезник браниоца, нарочито у погледу надокнађивања техничке инфериорности у односу на агресора. Тачно је и то да ће масовна техника везана за путеве често бити сметња самом агресору јер ће спутавати његов маневар и темпо наступања. Међутим, то никако не значи да се при разради плана почетног груписања снага и избору тежишта могу занемарити мање проходни и тежи операциски правци. Другим речима, данас је потребно, више него икад раније, водити рачуна о економији снага. Агресор је у стању да, савременом техником, савлада лакше него раније орографске и хидрографске препреке; да их ишара тактичким или прескаче оперативним десантима; да их подреди оперативним циљевима и интересима изненађења. Транспортна средства су све више гусеничари, те је пешадија у стању да прати тенкове на

¹¹⁾ Француска Врховна команда, у периоду кад је већ отпочео пробој на Мези, покушала је да исправи грешке у почетном стратезиском развоју, али је то било касно и услед недовољних оперативно-стратезиских резерви. Снаге са неугроженог дела фронта померале су се мање-више неорганизовано и споро те су неке дивизије могле бити употребљене тек за организовање одбране на р. Ени и р. Соми.

оклопним транспортерима куда нису у стању да се крећу тачкаши. Поморски десанти нису више везани за добре луке и пристаништа, јер су десантни чамци и амфибиски аутомобили у стању да пристају уз обалу која се раније сматрала неприступачном. Веће водене препреке, поред тога што су усавршена и пронађена нова десантна и амфибиска средства, биће савлађиване и тактичким хеликоптерским десантима, из покрета, без дужих застоја и припрема. Техника снабдевања је видно напредовала захваљујући развоју хеликоптера и транспортне авијације. Упоредо с тиме олакшан је и проблем збрињавања. Све су то чиниоци који указују да је данас теже него у прошлом рату позвано утврдити којим ће правцима агресор упутити своје главне снаге. Уосталом, главни удар не мора се више испољавати дејством копнених снага, већ и ваздушним десантима као и подршком АБХ средствима и авијацијом.

Чини нам се, а на то указују, како смо видели, многе чињенице, да је прошло време крутих, неприкосновених распореда који задовољавају само једну варијанту дејства агресора. Време је да се прихвати еластичан, алтернативан распоред којим се може парирати више варијанти дејства нападача. Прегруписавање снага по фронту, као и садејство и међусобно помагање снага у одбрани на одвојеним правцима, веома је тешко или у највише случајева немогућно. Остаје једино на снагама у непријатељевој позадини и на снагама из дубине да утичу на развој операција на фронту, али ове последње морају бити тако распоређене да могу интервенисати не на једном већ на више праваца.

СУСРЕТНЕ БОРБЕ И ПРИХВАТАЊЕ ОДЛУЧУЈУЋИХ ОПЕРАЦИЈА НА ГРАНИЧНОМ ФРОНТУ

Прихватање сусретне борбе оперативно-стратeгиских размера од стране технички и организациски инфериорних снага показало се као подухват у најмању руку непромишљен и, ако не катастрофалан оно бар знатно пресудан за исход рата у целини. Пешадиске јединице, троме и непокретне, слабе ватрене моћи, нису у стању да воде борбе на отвореном простору, у сусрету где је најпресуднији фактор брзина, маневар, а с тим у вези изненађење и сила удара, против крупних оклопних тела у којима су обједињени баш такви квалитети који одређују суштину сусретне борбе. Излазак пешадиских јединица из ровова и других фортификациских објеката на чист простор и прихватање одлучујуће сусретне борбе управо је оно што одговара оклопним јединицама које баш у таквим условима могу максимално да испоље своје битне и основне квалитете. Искуство је показало да се оклопним снагама на отвореном земљишту нису могле супроставити пешадиске већ само оклопне и моторизоване јединице.

Поред тога, исто је тако тачно, а то су показала искуства почетног периода последњег рата, да пешадиске јединице нису биле у стању да зауставе продор крупних оклопних јединица чија су дејства била подржана авијацијом и пешадиским јединицама, не само у су-

сретној борби и не само у фортификациским објектима пољског типа саграђеним на брзину, него ни у солидним, па и најсолиднијим фортификациским објектима и линијама уколико се борба одвијала на откривеном, проходном, равничастом и комуникативном земљишту. Прихватање отсудне борбе било је сигуран пораз, јер су те и такве снаге браниоца, без обзира на њихов борбени морал, биле уништене било силином удара с фронта или применом обухватног маневра, који ретко није био могућан на широком фронту. Овде треба имати у виду још један фактор, о коме је напред било речи, а тај је да је, *пошто је прихваћена одлучна одбранбена операција, било готово немогућно прећи на еластичнији начин вођења одбране*, јер је нападач нападао у дубоко ешелонираном борбеном распореду тако да је сила удара била константна, или пак расла, за релативно дуг временски период. У таквој ситуацији пешадиске снаге у одбрани тесно везане, прилепљене за нападача, нису имале снаге ни времена да се одлепе, а још мање да створе толико времена да се повуку и запоседну и организују нове положаје у дубини. Пешадија подигнута из својих ровова, који су до извесног степена надокнађивали њену инфериорност, лишила се те користи, изишла је на чистину и повлачила се брзином која је одговарала темпу кретања пешака, максимално 5 км/час, а оклопне јединице, које су је следиле ватром и ударом с леђа и маневром обухвата са страна, кретале су се минималном брзином од 10 км/час. Логично је да је ситуација за пешака била безизлазна. Имајући у виду могућност савремене ратне технике, првенствено атомских и других средстава за масовно уништење, као и могућност бржег кретања оклопних јединица, с пуним правом се може рећи да је драгоцено искуство почетног периода прошлог рата баш то да пешадиске јединице нису у стању, те им и не треба дати такав задатак, да на равничастом, откривеном и комуникативном земљишту прихватају одлучујуће одбранбене операције са оклопним снагама нападача чија су дејства, нормално, обезбеђена и превлашћу у ваздуху.

За одбрану равничастог, откривеног и комуникативног земљишта, уколико је то у датим условима нужно и рентабилно, могу се употребити једино оклопне и противоклопне јединице ојачане моторним пешадиским јединицама на оклопним транспортерима. Уколико се не располаже снагама по броју и квалитету једнаким непријатељским, нерентабилно је прихватити одлучујуће операције, већ треба водити активну одбрану у циљу добитка у времену уз изнуравање и наносење што већих губитака нападачу. Искуство је показало и то да је најрентабилнија она одбрана која се изводи упоредо с активним дејствима у бокове и позадину нападачевих снага. Одбрана мора бити активна утолико више уколико су снаге слабије и неспособне да прихвате одлучујуће одбранбене операције.

ПРЕОТИМАЊЕ ИНИЦИЈАТИВЕ

Једино су совјетске копнене снаге у непосредном окршају с нападачем успеле да, након дугих одбранбених и операција за преузи-

мање иницијативе, преузму стратегиску иницијативу и присиле га на стратегиску дефанзиву. Совјети су то успели тек након годину и по дана иако су се већ раније по броју изједначили с нападачем или чак постигли надмоћност. Савезници на Западу, Пољаци и др. покушали су да, прихватањем одлучујућих борби у почетној фази рата у граничном појасу, преузму стратегиску иницијативу, што се у датим односима снага, организације и доктрине, показало не само немогућним већ и као грешка која се више није могла исправити и која је детерминисала даљи ток и исход рата у целини. Главне снаге поменутих земаља биле су подметнуте ударима маља, затворених песница и биле су уништене, а других снага у дубини није било — баш у тренутку кад је то било најпотребније — које би биле у стању да наставе борбу и омогуће даљњи отпор нације у целини. Требало је паралисати моћ нападача не прихватањем одлучујућих борби, које нападач тежи да наметне браниоцу, а најмање не на граничном фронту, већ еластичном и што активнијом одбраном, носећи му губитке и расплињујући његове снаге по фронту.

Француска доктрина, бременита основним елементима доктрине Првог светског рата, усвојена и од неких других европских земаља, полазила је од тога да претимање стратегиске иницијативе треба да уследи после стабилизације фронта као што је то било у Првом светском рату, а да се стабилизација фронта постиже након извесног периода вођења пасивних дефанзивних операција при чему је пресудан и одлучујући елемент ватра, а не маневар. Шематски то би изгледало овако: најпре дефанзива, не само у стратегиским него и у оперативним и тактичким оквирима, затим застој, стабилизација фронта типа рововске војне и најзад стратегиска офанзива као завршна фаза рата. Приближно, по овој шеми развијао се Први светски рат.

Овог пута не дајемо критички осврт на доктрине јер је то толико занимљиво питање да захтева посебну обраду, али ћемо ипак рећи нешто и о томе да бисмо били јаснији при осврту на начин борбе за преузимање стратегиске офанзиве, посебно њеног дела у почетном периоду.

Не улазећи у то шта је све утицало на усвајање француске дефанзивне доктрине, чињеница је да се нису схватили нови револуционарни успеси у развоју ратне технике и њен утицај на физиономију новог рата. Француски Генералштаб је дошао до закључка да мотор неће битно изменити ранији рововски начин ратовања и да ће стална фортификација одиграти одлучујућу улогу и у будућем рату. Они нису схватили да се новим нападним средствима не може одговорити на стари начин. Њихова доктрина није се базирала на чињеници да су нова нападна средства учинила операције брзопокретним, фаворизовала напад у односу на одбрану и омогућила пробој и најјачих одбранбених система. Из чињенице да је политика тражила од армије одбрану стечених позиција, ова је усвојила типичну дефанзивну ратну доктрину. Не би се имало шта приговорити француском Генералштабу на усвајању дефанзивне доктрине, али му се с пуним правом приговара на томе што је сматрао да се одбрана земље, у усло-

вима које је пружала тадашња техника, може изводити само одбраном у стратегиским, оперативним и тактичким оквирима, заснованој на примени сталне фортификације. Њему се замера на томе што није схватио да је већ тада стратегиска одбрана била могућна само применом нападних дејстава тактичког и оперативног значаја. У читавој овој ствари јасно се види да је била усвојена доктрина, затим организација оружаних снага и припрема земље за рат, са позиције да ће се одбраном која је имала основне карактеристике Првог, сломити напад Другог светског рата.

Сходно таквој доктрини извршен је стратегиски распоред савезничких, пољских и југословенских снага. Њихова почетна дефанзивна дејства била су искључиво пасивна. Пасивна одбрана није изнуривала и ослабила офанзивну моћ агресора; напротив, темпо продирања стално је растао; ватра и фортификација, на којима се и базирала поменута доктрина, нису биле у стању да сломи напад; агресор је имао иницијативу на свим деловима фронта почев од тактичке до стратегиске; до стабилизације фронта није ни дошло и снаге браниоца уништене су пре тога, а земље су капитулирале.¹²⁾

Ове почетне операције дале су веома драгоцено искуство, а то је: да главне снаге нису у стању да у почетној фази рата одлучујућим борбама преузму стратегиску иницијативу; да би оне биле уништене уколико би прихватиле одлучујуће борбе; да би земља у најтежем периоду остала без снага које би биле у стању да продуже рат. Из тога следи закључак да у првој фази рата бранилац, а поготову мала земља, мора наћи таква решења која ће омогућити да се сачува главнина снага. Другим речима, то значи не прихватити отсудне борбе у граничном појасу, а поготову не крутом статичком одбраном, већ успоравати темпо непријатељевог наступања нарастањем снаге отпора по дубини, тако да он најлази на све јачи отпор; активним дејствима, на бокове његових клинова и у позадину фронта, ангажовати део његових снага за одбранбена дејства и обезбеђење позадине и на тај начин слабити му офанзивну моћ присиљавајући га да рашири прсте стиснутих песница, што ће створити идеалне услове да бранилац удари не по стиснутој песници, већ по прстима, бирајући оне који су најслабији, било зато што су најдужи, најтањи или, пак, што су више израњављени у претходним борбама. Шематски гледано то би већ била, назовимо је, друга фаза борбе за преузимање иницијативе, фаза у којој бранилац може да преузима и оперативну иницијативу, тј. иницијативу на појединим оперативним правцима, док је на другим она још увек у рукама нападача, а бранилац присиљен да води одбранбена дејства која, како смо раније нагласили, морају бити активна бар у тактичким оквирима, али одбрана више не мора бити еластична него упорна чак до највећег степена упорности. Ако бисмо покушали да овој фази нађемо место у оквиру прошлог рата, онда је то период од јесени 1941 до лета 1942 године на Источном фронту. За браниоца је

¹²⁾ Брзе капитулације неких земаља Европе биле су условљене и многим другим факторима, као што су друштвено-политички и др., али овога пута задржавамо се само на неким чисто војним факторима.

најважније да издржи до те фазе рата што ни једној од нападнутих земаља, изузев Совјетског Савеза, није успело у прошлом рату. Совјети су ушли у ову фазу са сачуваном главнином снага, захваљујући великим људским и материјалним резервама, пространству територије и одговарајућој доктрини вођења одбранбених операција. Земље које немају такве људске и материјалне изворе и пространство територије, присиљене да воде одбранбени рат у условима надмоћности нападача нарочито у техници, могу рачунати на крајњи успех једино ако примене такве методе одбранбених дејстава којима ће сачувати главнину снага, расплинути и тући непријатеља на читавој територији и пребрдити најтежу фазу, тј. почетни период рата.

Посебно видно место у борби за преузимање стратегиске иницијативе од стране браниоца има избор таквог облика рата који ће присилити агресора да своја дејства прилагођава доктрини браниоца већ у првим борбама на самом граничном фронту. Бранилац бројно и технички слабији не би смео прихватити такве методе борбе које намеће агресор, које одговарају облику рата који он мисли да води и које омогућују максимално коришћење његове надмоћније технике, у првом реду АБХ средстава, оклопних јединица и авијације. Агресору се треба супротставити таквим обликом рата, а то значи и таквим обликом вођења почетних операција, који ће га у самом почетку присилити на промену основних метода вођења његових офанзивних операција. Наметнути агресору такав облик рата који му најмање одговара у суштини значи преузети стратегиску иницијативу већ у почетном периоду рата. Ако бранилац успе да еластичном и активном одбраном на фронту успорава темпо наступања нападача, да сачува своје главне снаге непривањем одлучујућих операција, да избегне стварање рентабилних циљева за средства масовног уништења, а да истовремено пређе у активна дејства у позадини фронта, онда је он практично преузео стратегиску иницијативу без обзира на то што се снаге агресора још увек налазе у стратегиској офанзиви. Кад се агресор нађе у ситуацији да не зна где је, назовимо га, главни фронт, шта је фронт а шта позадина, где је тежиште операција, куда упутити своје главне снаге, да ли за дејства на фронту или у позадини, кад његова техника више не може да испољи своје позитивне квалитете, кад није у стању да употреби АБХ средства без опасности за властите јединице, онда је њему наметнут други облик рата, који је директно супротан ономе за који се он спремао, а то истовремено значи да је иницијатива прешла у руке браниоца.

АКТИВНА ДЕЈСТВА

Стара је истина да активност одбране по сваку цену није мото разумног и доброг команданта. Али, истина је и то да је напад најбољи начин одбране. Ова последња истина, упоредо са усавршавањем наоружања, афирмисала се у опште усвојени принцип, који је нарочито у последњем рату показао пуну и неоспорну вредност и одржи-

вост. Овоме треба додати и то да активност одбране првенствено зависи од односа снага и обостране борбене ситуације на фронту.

Активност одбране у почетној фази рата има своје специфичности, јер се и манифестује у условима који су у много чему различити од услова било које друге фазе рата. У првом реду, иницијатива је у потпуности, и тактичка и оперативна и стратемиска, на страни агресора, нападача. Затим, агресор је најчешће или увек уопште надмоћан како у копненим тако и ваздухопловним снагама. Релативно је слободан у избору праваца дејстава, груписању снага, избору маневра, избору главних објеката дејстава итд. Све је то непозната за браниоца, који може само да реално претпоставља и цени, али, у највише случајева те претпоставке су биле погрешне, о чему смо фрагментарно већ напред говорили. У наредним фазама рата ситуација је донекле измењена, ток догађаја већ је објаснио многа питања непозната пре отпочињања рата и указао на највероватнији даљњи развој ситуације бар што се тиче поменутих питања. Најзад, у почетној фази рата агресор је најјачи, сила његових удара је најжешћа, груписање снага највеће и тежи да снажним почетним ударима постигне одлучујуће резултате. Основни циљ нападача јесте наметање одлучујуће борбе браниоцу и то како његовим копненим тако и ваздухопловним снагама, које ће покушати да уништи још пре отпочињања копнених операција. Већ смо нагласили да бранилац мора пронаћи такве методе вођења одбранбених дејстава у тој фази рата којима ће избећи баш те одлучујуће борбе, које нападач настоји да по сваку цену наметне. Међутим, из тога следи питање да ли одбрану у стратемиском опсегу изводити, у тој фази рата, искључиво пасивним или и активним дејствима и какви треба да буду оквири тих офанзивних дејстава.

На Западу, у Пољској и на Балкану активних дејстава браниоца у почетној фази рата готово није ни било. Било је овде-онде извесних припрема па и неуспелих покушаја.¹³⁾ Непостојање активних дејстава није било само последица развоја борбене ситуације на фронту, коју је наметнуо агресор, или погрешног почетног операциског распореда браниоца или, пак, чињеница условљена стицајем неких других околности у датој ситуацији, него, и то првенствено, како смо већ видели, последица доктринарног схватања начина борбе за преотимање иницијативе у фази вођења стратемиске одбране у почетном периоду рата.

Ситуација на Источном фронту, иако на први поглед слична оној у Пољској и на Западу, развијала се у много чему друкчије.

¹³⁾ У време борби на Мези неправилно су употребљене француске стратемиске резерве. Пешадиске дивизије из стратемиске резерве северно од Париза прерано су употребљене према центру и левом крилу Групе армија бр. 1, тако да 13 маја, када је извршен пробој на р. Мези, није било у непосредној близини јаким резерви за затварање настале бреше. Французи су били приморани да употребе оклопне дивизије које су се налазиле у рејону јужно од Шалона. Уместо да једновремено употреби све три дивизије за нашошење снажних противудара у десни и леви бок немачког 19 оклопног корпуса, генерал Жорж додељује једну оклопну дивизију 9, а једну 2 армији. Ове јединице изванредно погодне за противудар и маневар, употребљене су за посудање положаја у одбрани. Нарочито је неправилна употреба 3 оклопне дивизије, чији су тенковски батаљони били додељени пешадиским дивизијама.

Пошто је напред било речи о активности совјетске одбране, овде наглашавамо само то да је она била активна од самог почетка и то у тактичким па, иако ређе, и у оперативним и најзад у стратеским оквирима. Упоредо с тим преузимана је и иницијатива одговарајућих размера. До класичне стабилизације фронта уопште није дошло. Последња фаза борбе за преотимање иницијативе није била рововска војна већ дефанзива на једним, а офанзива на низ других операционских праваца с једне и друге стране. Шема из Првог светског рата у потпуности се изменила. Уместо пасивне активна дефанзива, уместо стабилизације велика гипкост и шароликост фронта дефанзивним и офанзивним операцијама и с једне и с друге стране.

Основна сврха анализе овог проблема јесте да се укаже на то да је у првој фази одбране од агресије било нужно, поред еластичне одбране, водити и активна дејства и на тај начин борити се за преузимање иницијативе. Овакав метод вођења стратеске дефанзиве тактичким и оперативним офанзивним дејствима био је нужен захтев степена развоја и могућности тадашње ратне технике која је мењала физиономију напада па, аналогно томе, и одбране и то у смислу поцентрирања њене активности.

Друго питање које се поставља у оквиру овог проблема је питање степена активности, објеката дејства и дубине на којој се могу изводити офанзивна дејства у почетној фази, као и питање избора облика маневра. Јасно је да је основни објект дејства, у начелу, непријатељева жива сила, а да дубина задатка, па умногоме и облик маневра, зависи првенствено од расположивих снага. Исто је тако јасно да одбрана треба да буде активна. Све је то тачно ако се одбрана узме као вид борбених дејстава уопште. Међутим, кад се има у виду одбрана у почетном периоду рата, онда се и на ова питања у извесном смислу добијају специфични одговори и решења. То се у првом реду односи на степен активности, а затим на дубину задатка. Активност одбране у почетним операцијама, кад је агресор најјачи и када тражи, намеће одлучујуће борбе, не би се могла прихватити по сваку цену. Одвајање већих снага за активна дејства могло би имати негативне последице. Јер, то би практично значило прихватање отворених битки у неповољним условима. Постоји реална опасност да се снаге у нападу ангажују и ухвате у коштац са агресором надмоћнијим снагама до те мере, да би дошле у питање могућности одвајања, маневра, организовања и поседања положаја по дубини, што је неопходно, јер се не може претпостављати, изузев у нарочито повољним условима, да ће се у тој почетној фази зауставити непријатељ на плићој дубини националне територије. *Конкретније, то значи да при одвајању снага за активна дејства треба имати у виду основни принцип вођења одбранених стратеских операција у првој фази рата, а то је принцип чувања снага и избегавање одлучујућих борби првенствено на главним правцима дејства непријатељевих снага и на земљишту подесном за употребу његове надмоћније технике.* Логично је да би прва активна дејства браниоца који је технички инфериорнији у односу на агресора требало да буду првенствено тактичког, а само у извесним повољним

условима и оперативног значаја. То значи да би пукови, бригаде и дивизије, бранећи одређени правац, делом својих снага, користећи сваку повољну прилику (ноћ, земљиште, издуженост и изложеност бокова и крила непријатељевих снага итд.) вршили противнападе и тиме развличили и успоравали темпо продирања снага агресора у дубину националне територије. *Носиоци активних дејстава у тој етапи требало би да буду првенствено оне браниоачево јединице које су на овај или онај начин остале иза фронта, у непријатељевој позадини или одбачене с правца који бране на су се нашле у повољним тактичким условима за вршење активних дејстава.* Овим се не искључује могућност активних дејстава и јачих снага пристиглих из дубине територије, али свакако под условом да се обезбеди поседање положаја на већој дубини и да се располаже довољно јаким снагама којима је општим планом намењена главна улога у вођењу стратегиске дефанзиве, тј. улога одлучујућих операција на унапред одређеним појасевима у дубини, кад за то буду сазрели оперативно-стратегиски услови.

Нажалост, још увек нису обрађена многа питања тока операције у првим данима агресије на Совјетски Савез. Међутим, из низа извора може се закључити да су совјетске дивизије, бранећи одређене правце, вршиле и низ противнапада нарочито ноћних, по магли, на пошумљеном и другом земљишту повољном за браниоца. Немачки команданти, ненавикнути на оваквог браниоца, дотад увек сигурних бокова и комуникациских правца, нашли су се у новим условима, условима сталне неизвесности удара на бокове и прекида саобраћаја, ометања снабдевања и евакуације. То је, неоспорно, утицало на темпо наступања снага агресора, одвлачило пажњу командовања на многа друга, а не само на питања фронта, што немачки команданти усталом и, не ретко, истичу у својим извештајима претпостављеним старешинама. Совјетски партизани, чија је улога, узгред речено, могла бити и већа, свакако су много допринели стварању овакве ситуације у којој се нашло немачко командовање. Зато није нереално ако се тврди да би успех био далеко значајнији, потпунији, да су се у позадини немачког фронта, у тако идеалним условима, нашле јаче, масовније и активније партизанске јединице. Било би довољно да усмере своја дејства само на тако издужене, слабе и необезбеђене комуникације па да техника буде знатно парализована. И не само то. Она би у извесним условима могла бити и сметња за агресора, јер би, уместо да буде носилац, постала кочница маневра. У евентуалном будућем рату треба до највећег степена развити активна партизанска дејства у позадини непријатељевог фронта већ у самом почетку прве фазе операција на националној територији.

Остаје још да размотримо дубину задатка поменутих активних дејстава у оквиру стратегиске одбране у првој фази рата. Познато је да су совјетска прва активна дејства на Источном фронту била слична, по циљу и облику маневра, немачким офанзивним операцијама, али не и по постигнутим резултатима. За извођење оваквих офанзивних операција нису постојали одговарајући ни општи ни оперативни

услови у тој фази рата. Уједно, искуство је показало рискантност и штетност таквих офанзивних дејстава.¹⁴⁾

Чини нам се да је већ тада, а у почетном периоду будућег рата поготову, избор циљева и дубина задатка необично деликатно питање које захтева посебну и веома конкретну студију старешина свих степена командовања, а баш тога, изгледа, није било у прошлом рату. Наиме, у тежњи да се што пре заустави даљњи продор агресора, да се сачува што више националне територије, што је у основи правилно, ишло се у такву крајност да се тежило активним дејствима по сваку цену, прелазило се у напад с великим циљевима, на великим дубинама, снагама које ни по броју, ни по типу и ударној снази нису ни уз огромне жртве могле извршити такве задатке, а последице су биле, како смо раније видели, веома штетне. Општа тенденција свих тих активних дејстава браниоца била је да се истурене непријатељске снаге ударом у основице клинова двоструким обухватом окруже и униште. То је било апсолутно немогућно у датом односу снага. Копирање агресивних офанзивних операција типа Кане од стране браниоца било је нереално и у сваком случају штетно. Из тога следи да би почетна офанзивна дејства браниоца морала бити ограничена по циљу, дубини задатка и дубини обухватног маневра. Циљеви морају бити скромни, али веома брижљиво и рационално изабрани. Не мора увек, а нарочито не у почетном периоду рата, непријатељева жива сила бити главни објект активних дејстава браниоца. То ће у много случајева бити његова техника, тим више што је агресор баш у техници надмоћнији и што свој маневар и начин дејства базира на тој предности. Или, пак, то ће бити снабдевачки транспорти, првенствено они који преносе погонско гориво и муницију, затим командна места и лансирни уређаји. Бићемо смели да претпоставимо да су то данас важнији објекти дејства браниоца при извођењу активних дејстава него непријатељева жива сила. Овде полазимо од тога да се никаквом одбраном, као видом борбених дејстава, није могао ни у прошлом рату, а данас још мање, спречити пробој и зауставити напад технички опремљених и бројно јачих агресорских снага у почетном периоду рата. *Али, многи напади, без обзира на бројну надмоћност нападача, били су сломљени уколико су пешадиске јединице остале*

¹⁴⁾ Крајем јула Совјети су изводили снажне противударе и прелазили у противофанзиву на неколико праваца. Ове совјетске офанзивне операције, извођене у оквиру опште стратешке дефанзиве, у много чему су копија немачких офанзивних операција. Њихова основна карактеристика је обухват крила и удар у бокове немачких клинова које су чиниле оклопне и моторизоване снаге. Совјетске снаге у офанзиви биле су пешадиске, а не оклопне и брзопокретне и због тога, такви дубоки обухвати и такви задаци нису одговарали њиховим могућностима, ударној снази и покретљивости. Поред тога, а и услед недостатка снага, остајале су слабе снаге на фронту, према челу немачких оклопних клинова, те су Немци успевали да, успоравањем темпа наступања совјетских снага у офанзиви на коковима, изврше пробој фронта унапред и дубоком бочним маневрима оклопних снага обухвате и угрозе совјетске снаге у најјачем замаху њихових офанзивних операција. Догађаји код Смоленска и немачки продор ка Вјазми су пример развоја борбе на изложен начин. Совјети су првој противофанзиви поставили далекосежне планове и претрпели су тежак пораз, јер за извођење такве операције нису постојали ни општи ни оперативни услови.

без технике односно уколико је техника остала без муниције, горива и мазива. Могло се чак и без интендантских потреба, без хране за људе, али без „хране“ за технику није се могло напред. Интендантске потребе су се могле наћи на лицу места, на терену, а техничке ређе, јер је њих бранилац лакше извлачио или уништавао. Конкретније, то значи да бранилац који није у стању да својом техником паралише нападачеву, не би смео да ниуком случају решава проблем који из тога настаје пасивном одбраном, јер њом неће моћи да га реши, већ активном, која ће се испољити изненадним, брзим, на ограниченој површини, снажним и краткотрајним нападима, чија ће се сила удара испољити у једном замаху и којима ће се постигати резултати пре него што агресор успе да се снађе и интервенише. Уједно, то значи да дубина задатка не сме бити велика, већ релативно мала и да почетни удар буде и завршни, тј. директно на циљ, на објект дејства. У том случају дуже и компликованије маневре под борбом треба избегавати већ их изводити пре, у току припрема, тајно.

Уколико је објект дејства непријатељева жива сила, најрационалније је да се уништи, онеспособи за употребу компактна, једна формациска јединица противника. Расплињавање удара на већу површину слаби његову силину, а противнику ће бити довољно да одвоји део снага за застор, настављајући да даље спроводи своју основну идеју офанзивних дејстава која су у току.

Није сувишно да се каже и то да је при избору циљева, у овој фази рата и при неповољном односу снага, рационалније вршити активна дејства на оне делове непријатељевог распореда који још нису развијени, који су у колони или у развоју за увођење у борбу. Активна дејства на развијене снаге нападача, тј. на оне које су носиоци удара и темпа, а то значи у збијеном нападном борбеном поретку, у првом реду, чија су основа најчешће оклопне јединице, не би се могла прихватити као целисходна и рационална решења савремене одбране.

Степен активности снага ангажованих у одбрани на фронту зависиће првенствено од односа снага на појединим секторима као и од географског фактора, комуникативности и других услова, али би било погрешно ако би се у тој фази рата предузимали већи противудари или противофанзиве, јер би то практично значило прихватити такве методе вођења почетних операција које одговарају агресору и облику рата који он жели да наметне. Активна дејства и најмањих јединица чији би резултати били тактичког значаја, нису ништа мање корисна под условом да буду непрекидно, на читавом фронту, добро припремљена и плански вођена и синхронизирана са дејствима снага у позадини непријатељевог фронта. Штавише, она могу бити рентабилнија и, уопште узевши, кориснија. Због тога не би требало чекати да се прикупе јаче снаге, да се стварају веће групације, било скидањем јединица с појединих делова фронта или упућивањем из позадине, већ у противнападе треба прелазити малим јединицама кад год за то постоје повољни услови и без обзира на то што ће резултати бити скромни, на први поглед локалног и тактичког значаја.